

KONRÁD GYÖRGY

Elvakult

Elpakolom a nagy zacskókat, amelyekben hazahoztam az állambiztonság, a titkoszolgalat és újabban a Történeti Hivatal Levéltárában rólam őrzött iratok, jelentések, kémkedések, besúgások följegyzéseinek, illetve azok egy részének a másolatait, amelyek a fordulat előtt mentek a titkosszolgalat főnökéhez, majd a belügyminiszterhez, és onnan fölemelkedhettek a pártfőtitkárig. Mindezek a szervek kénytelenek voltak foglalkozni velem, akinek a fedőneve – mint folyamatos nyomozás alatt álló célszemélynek – ez volt: *elvakult*. Némelykor egyszerűen a nevemet használták, de akkor már nagyon lazult minden, és egyre beletörődőbb lett a tisztviselők hangja, én pedig egyre többet engedtem meg magamnak. *Elvakult*, ez nem is hangzik rosszul, holott ők is feljegyezték, hogy barátságos vagyok. De volt egy rémkép is rólam, mert ha olyan elvakult lennék, akkor talán lövök is. Ezért 1974. október huszonharmadikán dr. Vastag Gyula alezredes ideges volt, amikor letartóztatás végett belépett az első feleségem lakásába, ahol én azt hittem, hogy ügyesen elrejtöttem, pedig a szemközi háztetőről áltetőfedő munkások az ablakon át folyamatosan szemmel tartottak. Az alezredes lehetségesnek tartotta, hogy pisztolyhoz nyúlok, jöllehet neki volt pisztolya, amelyet az oldalzsebében tartott, és amely az állambiztonság kocsijában, ahova dr. Vastag mellém nyomult, engem kényelmetlenül nyomott. Mellettem az asztalon pisztoly helyett Szolzszenyicin értekezése hevert, levélformában megírva az orosz vezetőkhoz, ez pedig tartósabb muníció volt, mert, íme, Szolzszenyicin még él és ír, még hozzá oroszthonban, hazaszállva, az a rezsim pedig már sehol sincs. Az alezredes a fordulat után megkért engem, az egykori letartóztatottat, járjak közben, hogy a kiskertjét a budai hegyekben, amelyet a fővárostól bérelt, több száz hozzá hasonló kiskertbérlővel együtt, megtarthassa, mert ő, nyugdíjas lévén, mindennap kijön egy kicsit kertészkedni a telekre, ahol egy vityilló, tulajdonképpen szerszámoskamra várja, de amit azért lakályosan berendezett, és szép fokozatosan valamelyest ki is tágtított. Dr. Vastag alezredes nyulakat is tenyészt, nagyon szereti őket elfogyasztani is, mert más az, ha az ember a saját nyúlcombját eszi, ám ezek a kis jószágok nemcsak ízletesek, de aranyosak is; a nyugalmazott alezredes minden délután játszott a nyulaival. Némelyiket megkönnyezte, mielőtt elvágta volna a torkát. Megemlítenéd, hogy dr. Vastag udvariasan mindig hozzájárult ahhoz, hogy kimehessek a végére, nehézkesen felállt, és a fejét lógatva posztolt, mint a cövek a folyosón, a mosdó előtt. És ahogy kiléptem, folytatta az előző témát, a *Švejk*et, mert az volt kedvenc könyve, és oldalakat tudott idézni belőle. Már folytatta is: *Emlékszik arra a részre, hogy...?*

A gáz, a bomba, vagy valami lövedék

A ház, a város, az ország a saját történetével teljes. Itt vannak mindazok, akik itt éltek. Velünk, bennünk, körülöttünk. Nem tudjuk kisöpörni az agyunkból az alapítók, a megépítők, a házak egykori tulajdonosának és lakóinak a képét. A múltba utazva szeretnénk elkerülni a bűnt és a bűnbánatot, ezért a terhes képeket hajlamosak vagyunk újra eltemetni. A hajdani rablógyilkosság azonban felszínre kerül. A parázs-ból kikapart füzet megszólal. Elgondolható, hogy van valahol egy mindent magában foglaló archívum, amelyben minden embernek és cselekedetnek nyoma marad. A népek emlékezete megőrzi a történéseket hetedíziglen, a felelősség nyugtalanítóan ketyegő csomagját pedig nem tudjuk a szomszéd kertjében tartósan elrejtetni. Érdeklődéssel tartozunk elődeinknek, örököltük tőlük a falut és a várost, mindenünket, illő tudnunk, hogy mit tartalmaz az örökség. Kaphatunk javakat, meséket, büszkeséget és szégyent. Egész Európában szegyenkező odafordulással tartozunk mindazoknak, akiknek az ittlétét a környezetből jövő erőszak és megfélemlítés szakította meg, akiket innen elhurcolva vagy itt helyben öltek meg. Tartozunk mindazoknak, akik emberkéz által haltak meg, mert egyiket sem erre szánta az anyja. Tartozunk azoknak is, akik eliszonyodtak a várostól, az országtól, és elmentek. Európa közepe, ez a boldog vidék át van itatva szenvedéssel és rossz lelkiismerettel. Mindenkinnek megvoltak a szenvedései, mindenkinnek van mit beleírnia a sérelmek könyvébe. Hogy hozzátartozóinkat a gáz, a bomba vagy valami lövedék ölte meg, az az ő várható élettartamuk megrövidülése szempontjából mondhatni semmit sem jelent. Emlékezünk, de csak módjával, a képek ismerete által nem gyötörni szeretnénk magunkat, hanem gyarapodni igyekszünk. De a képnek megvan a saját akarata és hatalma. Ha el is felejtet, benned marad. Beléd fúródott, nem tudod egészen elhúzni tőle a szemedet. Hogy a jövőnek kell-e az emlékezés? Kell ez a sok régi történet? Miért raknék követ a hátizsákomba? Ha felelek mindazért, amit az apám és a nagyapám tett, nem vagyok-e akkor örököse az erényeiknek és a szenvedéseiknek is? A heves azonosulás elődeinkkel – önfelduzzasztás. Józanabb visszaványodni arra az egy szem individuumra, aki csak azért felel, amit maga cselekedett vagy mulasztott, se többért, se kevesebbért. Észlelhető, hogy az unokák felkeresik a nagyszülők színhelyeit. Miért? Hogy újraélethetik azoknak a történetét? Ki tagadná, hogy benne munkálkodnak a felmenői? Tartozunk nekik zarándokutakkal. Aki nem emlékezik, az nincs. Az emlékektől lesz egy ember valóságos, tőlük lesz a múltnak teste. A személyiség reflektált emlékezet. Emlékvagyonunk gyarapítása hasonló érdekünk, mint anyagi vagyonunké.

A történelemből a bűn megkölthető

Nem minden kajánság nélkül megállapíthatom, hogy a demokratikus rendszerváltás is a politikai amnézia egyik fázisa. Általában tehát el kell felejtetni azt, aki és ami a jelenlegi rezsim önértékét, hiúságát zavarja. Ha a könyvek olcsóságát emlegetjük a '89 előtti időkből, elkomorodnak az arcok, vagy azt, hogy a gyári munkások is nyaralni jöhetnek a családjukkal oda, ahol ma leginkább csak nyugati külföldiek tudják megfizetni az árakat. Van, amire nem praktikus az emlékezés, egy író ilyesmit még csak-csak megengedhet magának, ez azonban csupán individuális rigolya, de már nem válhat zsurnalisztikus közhellyé. Rossz időben a jó memória szerencsétlen adottság, praktikusabb az üres agy, legjobb nem emlékezni semmire. Ezt különösképpen tudják azok, akiket kihallgatnak, abból nem lehet baj, amire nem emlékezel, hiszen minden felidézett személy vagy adat vád lehet ellened. A klasszikus diktatúra idején a letartóztatottat felszólították, hogy írjon részletes önéletrajzi vallomást, semmit se hallgasson el, minden részletnek döntő fontossága lehet, saját érdekében írjon meg mindent a fogoly. Mikor az államvédelem irodalmárai kézhez kapták a részletes önéletrajzot, gyerekjáték volt egyes mozzanatokat úgy összehozni egymással, hogy azokból egy másik, ördögi história bontakozhasson ki, amely híven ábrázolja az elvetemült ellenségek összeesküvését. A forgatókönyvírók kedvtelve kombináltak össze elemeket, találkozásból szervezkedést konstruáltak, és az alkotómunkájukért büszkén elfogadták a megérdemelt honoráriumot. Ma sem olyan nehéz valós elemeket egy prekonceptióba úgy beleilleszteni, hogy az elbeszélés a szóban forgó személyt gyűlöletes színben tüntesse fel. Ha valamilyen politikai érdek indíttatására be kell sározni, ha meg kell rágalmazni valakit, akkor ez a gyakorlat ma is folytatható, különösebb ész sem kell hozzá, csak egy kis rosszindulat és érvényesülési vágy. Emlékszem az irányított felejtés korszakára, voltak preferált és voltak diszkriminált századok, áramlatok, szerzők, könyvek. Ez volt a központosító, egységesítő, hierarchiát teremtő modernitás. Valószínűleg sokat kellett felejtetni ahhoz, hogy továbbhaladjunk. Az, hogy mit mondunk el, egyszersmind döntés arról, hogy mit hallgatunk el. Elfelejtjük a megszegyenítő, kellemetlen emlékeket, a továbbhaladás igényli a felejtést. Aki nem felejt, leragad. Ha az elmét magánál tartja az emlék, az esemény képe: ez fixáció, rögeszme, betegség. Aki nem tud felejtetni egy veszteséget, aki nem tudja a gyászt abbahagyni, az belerokkan, az itt megáll. Ha például a magyarok 1956 után, egy vesztes kísérlet után hanyatt vágják magukat, és nem gyakorolják a túlélő képességüket, ha lemondanak az újrakezdés lehetőségéről, akkor nem volt értelme a kísérletnek, amely éppenséggel az életerő megnyilvánulása volt. A fájdalmas emléket azonban nem eltemetni kell, hanem a maga helyén megőrizni.

Ez lesz a világ körülötte

Az emberi memória ruganyos szerv, visszahúzódik a megtörtént eseménytől, tud el-távolodni tőle, visszatérni hozzá, ráközelíteni, és tudja előhozni is a mélyből, ahogy a számítógépen a fájlok jegyzékéből egy gombnyomással elő tudjuk hívni a kellő szöveget, egyébként azonban csak a tartalomjegyzéket tartjuk nyitva, az emléket magát nem. Hasonlíthatnánk az emléket egy lakcímhez is, ha akarunk, odamehe-tünk a házhoz, beléphetünk a kapun, és körüljárhatunk benne. De ha odamegyünk, akkor ott vagyunk, hosszan elidőzhetünk benne, és akár bele is veszhetünk. Előbb-utóbb azonban ki kell jönnünk abból a házból, mert benne vagyunk egy másik je-lenben, amelyből, hogy az életünket bonyolíthassuk, nem szállhatunk el tartósan. Az emlékező megidéz, megjelenít, jelenné tesz. Valamit, ami a múltba zárkózott, visz-zazahoz, és az a valami itt van, benne vagyunk, akár egy regényben, amely, ha leköt, akkor körülvesz, mint egy másik világ, amely az olvasás során a mi világunkká vál-tozik, olyannyira, hogy szokásos, kronologikus jelenünk egy másik időtérnek adja át a helyét. Kiszállunk az aktuális jelenből, és átköltözünk egy másik házba, ami emlék és képzelet, és éppen ezért van valami belső végtelensége. Minden szituáció gazdag, és nem juthatunk felfogásának a végére, mert tovább kell haladnunk. Egymásra tor-lódnak a közelmúlt és a távoli múlt emlékei. Eldöntjük, hogy most melyikkel foglal-kozzunk. Olyan ez, mint a számítógépben az aktuális memória és a keménylemezen a teljes memóriaraktár, van átkapcsolás egyikből a másikba. Az elme szakadatlanul gazdálkodik, állományba vesz, szakoz, raktároz, és használhatóságuk szerint kü-lönbséget tesz a fontos és a kevésbé fontos között. Ha az ember bezárkózik egy em-lékbe, akkor ott van, távol van, figyelmetlen, és a nem ittlét gátolja az aktuális fel-adat végrehajtásában. A felidéző aktivitás a tó mélyéről a roncsokat, a töredékes látványokat felhossa, és elkülönülő diribdarabokból történetet fűz össze. A felidé-zés akaratlagos művelet, bár a félálomba, a félfeledésbe leszállás módszereit is igénybe veszi. Aki úton van, aki gyakran vált szálláshelyet, az néhány napra meg-otthonosodik egy szállodaszobában, és éjjel fölriadva könnyen megtalálja a villany-kapcsolót, a fürdőszobát, a pohár vizet és az éjjeliszekrényre tett szemüveget. A ke-ze már a második napon önkéntelen nyúl a dolgok után, de ha tovább kell mennie, egy másik városba, egy másik szobába, mindezt el kell felejtenie, és újra meg kell tanulnia. Holnap másokkal fog reggelizni, vacsorázni, mások alkotják körülötte a társaságot, másokat enged beelátni az életébe, másokra lesz tekintettel, mások életrajzába bonyolódik bele, érezni fogja maga körül a várost, nemcsak a szemével, de a hátával is. Tudja, ha a két karját kinyújtja, hogy milyen égtájakra mutat. És azt is tudja, hogy ha dolgára indul, ösztönösen merre forduljon az első utcasarkon.

Nincs felejtés, csak gazdálkodás

Ez a gondolkodást sem igényelő természetesség, amely talán már a harmadik napon előáll, egy új odatartozást jelent. Már érdekelnek a hely hírei az újságban. Voltam már helybeli lakásokban. Névjegyek és telefonszámok hevernek az asztalomon, üzenőcédulák és meghívólevelek, amelyek találkozásokot javasolnak. Dolgom van itt és ott, és már nem is kell a térképet vizsgálnom, hogy odataláljak. Megotthonosodom annyira, hogy az elemi ügyekkel elboldoguljak. A feleségemmel a telefonkapcsolat marad, a legszűkebb kör a fejemben van, de az utasra is áll az, ami a börtön foglyaira, hogy álmaikban állandó vendég a legközelebbi hozzátartozók képe, fogyatkoznak azonban a kinti társadalmi kapcsolatok, és sűrűsödik a rabtársak és foglárók jelenléte. Ha otthonunktól hosszabb ideig távol vagyunk, elfelejtjük honi emberek és utcák nevét, lejjebb süllyesztjük őket, olyan raktári helyiségekbe, amelyeknek kulcsai nincsenek a kezünk ügyében. Ha távol vagyunk, a hívottak nem jönnek elő, mígnem aztán otthonunkba visszatérve, maguktól tolonganak vissza az emlékezetünk fölszíni rétegébe, hívnunk sem kell őket, jönnek, gondolják, hogy szükségünk lehet rájuk, mint ahogy vizsgán vagy veszélyhelyzetben olyasmis is előbukkan, amit már elfeledni véltünk, és bizonyosan el is fogunk felejtetni újra, ha már túl leszünk a vizsgán és a veszélyen. Emiatt gondolom, hogy tulajdonképpen nincs is felejtés, csak gazdálkodás. Más-más dokumentumokat hívunk elő és küldünk a mélybe, irattárba, szükség szerint. Ha nem tennénk ezt, működésképtelenek, elmebetegek lennénk, de minden valahol megmarad, csak éppen egyelőre hozzáférhetetlené válik. Esetleg olyan mélyre süllyedt, hogy a bűvár oda már nem tud leszállni, fáradt. Ellenben szívesen elővesz egy már többszörösen ismételtetett történetet. Az újabb benyomásokat a fáradó elme már nem rendezi össze történetekké, van elég lom a szekrényben. Az emlékezet és a felejtés jelenségét szerencsésebb inkább a reflexió, mintsem az erkölcsi értékelés megvilágításába helyezni, mert egyik sem egyértelműen jó vagy rossz: helytől, időtől és alkalomtól függően jók vagy rosszak. De ha a tanulás a főtevékenységünk, akkor emlékezni mégiscsak érték, és az a gazdag ember, akinek van mire emlékeznie. Ha belebocsátkozunk, van esély rá, hogy az emlék eluralkodjon rajtunk, és már mindig azzal hozakodjunk elő. Lehet, hogy akkor újra meg újra fölhánytorgatunk egy sérelmet. Nézzétek, mi mindenem van! Milyen rémes dolgokon mentem keresztül! Az emlékezés ilyenkor hivalkodás, dicsekvés. De lehet az emlékezés korrekció is, a jelen idejű valóság helyesbítése, mert az nem kielégítő. Halljuk a sántikáló öreg elbeszélését egykori nagy futásairól és a szép szeretőiről.

Szegény csobánkai egerek

1973 és 1982 között kibéreltem a csobánkai plébániától a harangozóházat, a hozzá tartozó gyümölcsöskerttel. Leballagok a kert aljába megszemlélni a szomszéd új pulikutyáját, aki, mert még nem látott, heveskedve megugat, de gyorsan eltűnik, amikor közelebb megyek hozzá. Bemutatkozom neki, mondom, hogy szomszédok vagyunk, remélem, elnyerhetem a bizalmát, érteni látszik a közlésemet, méltóságát azonban nyájas farkcsóválással nem olcsóbbítja, várjunk, majd meglátjuk. A szomszéd öt éves kislánya azt mondja, hogy ő a főegerész, naponta száz egeret fog, és azokból, mindből, madarat varázsol, elrepülhetnek. Azért nincsenek meg az elfogott egerek. A kert aljával szomszédos a főként cigány gyerekekkel megtöltött kisegítő iskola, amelynek a tanulói rosszabbul tudnak magyarul, mint a magyar anyanyelvűek, ezért szellemileg elmaradottnak nyilvánítják őket. Kevesebbet tanulnak, inkább énekelnek, mesét hallgatnak. A kocsmában a cigányok széles mosollyal, élénk színű ruhákban isznak, táncolnak. A törekvőbb magyarokon rajta van az építkezés, érvényesülés, emelkedés, művelődés súlya. Magam is ráérős lévén, ezekkel a ráérőssekkel könnyebben találok hangot. Egyik énem a nagy redukció híve, ami éppen ebben a harangozóházban s az itteni szerfölött falusias életformában nyilatkozik meg. Itt nincs tisztességes fűtés, most egy villanyhősugárzó ad kevés meleget a székem mellett, nemhogy meleg víz, de még hideg csapvíz sincsen, csak a vödörben van víz, a közeli kerekes kútról hozom. Az a tisztálkodási mód, amelyet télen-nyáron alkalmaznak, hölgyeknek nem ajánlható. Ráteszem a mosdótálat a márványasztalra a kertben, és meztelenül állok télen a hóban, nyáron a fűvön, s locsolom magamra a vizet, így egy fél vödör vízzel tetőtől talpig lefürdöm. Csobánkán a legegyszerűbb életforma híve lettem, ezt az ízlésemet azonban nem tudtam hozzátartozóimra maradéktalanul átplántálni. Az egereket egyikünk sem kedveli, hívogatólag nézek a szomszéd macskára, működhetne egy keveset a házban, mert tegnap reggel, amikor kijöttem, a konyhaasztal és a szekrény feketéllett az egérpiszoktól, álmélkodnom kellett, hogy tudtak ennyi trágyát felhalmozni itt, talán kongresszusokat rendeztek? Megadóan törölgettem, mosogattam a bútorokat, s dobtam ki a tavalyi zacskók undorító maradványait. Bámultam az egerek intelligenciáját, hogy a mustárostubust épségben hagyták, viszont az ugyanolyan ónlemezből készült sajtos tubust szétrágták és kinyalogatták.

(Részletek Konrád György Ásatás című regényfolyamának harmadik, Sétabot című kötetéből, mely a Magvető Kiadónál jelent meg 2020 áprilisában.)